

THE PALIVERSE PROJECT

The Universe of Buddha's Wisdom

Subcommentaries (Tīkā)

2. The Canon of Discipline - Subcommentaries
(2. Vinaya Piṭaka - Tīkā)

03. Subcommentary on the Great Chapter
(03. Mahāvagga-ṭīkā)

6. The Section on Medicine (6. Bhesajjakkhandhakaṃ)

[Kd 6, PTS 1.199-1.252]

PaliVerse

03. Subcommentary on the Great Chapter

6. Bhesajjakkhandhakam

Pañcabhesajjādīkathāvaṇṇanā

261. Bhesajjakkhandhake nacchādentīti ruciṃ na uppādentī.

262. Susukāti samudde bhavā ekā macchajāti. Kumbhīlātipi vadanti. Saṃsaṭṭhanti parissāvitam. Telaparibhogenāti sattāhakālikaparibhogam sandhāya vuttam.

263. Piṭṭhehīti pisitehi. Ubbhidam nāma ūsarapaṃsumayaṃ.

264. Chakaṇanti gomayaṃ. Pākatikacuṇṇam nāma apakkakasāvacuṇṇam. Tena ṭhapetvā gandhacuṇṇam sabbam vaṭṭatīti vadanti.

265. Suvaṇṇagerukoti suvaṇṇatutthādi. Añjanūpapisananti añjanatthāya upapisitabbam yaṃ kiñci cuṇṇajātam.

268. Sāmaṃ gahetvāti ettha sappadaṭṭhassa atthāya aññena bhikkhunā gahitampi sāmaṃ gahitasaṅkhameva gacchatīti veditabbam.

269. Gharadinnakābādho nāma vasīkaraṇatthāya gharaṇiyā dinnabhesajjasamuṭṭhito ābādho. Tenāha “vasīkaraṇapāṇakasamuṭṭhitarogo”ti. Ghara-saddo cettha abhedena gharaṇiyā vattamāno adhippeto. “Akaṭayūsenāti anabhisaṅkhatena muggayūsenā. Kaṭakaṭenāti mugge pacitvā acāletvāya parissāvitena muggasūpenā”ti gaṇṭhipadesu vuttam.

Guḷāḍianujānanakathāvaṇṇanā

272. Guḷakaraṇanti guḷakaraṇatṭhānam, ucchusālanti vuttam hoti.

274. Avissatthāti sāsaṅkā.

276. Appamattakepi pavārentīti appamattakepi gahite pavārenti, “bahumhi gahite aññesaṃ nappahotī”ti maññamānā appamattakam gahetvā pavārentīti adhippāyo. Paṭisaṅkhāpi paṭikkhipantīti “divā bhojanatthāya bhavissatī”ti sallakkhetvāpi paṭikkhipanti.

279. Sambādhe dahanakammaṃ paṭikkhepābhāvo vaṭṭati.

280. Ubhatopasannāti ubhayato pasannā. Māghātoti “mā ghātetha pāṇino”ti evaṃ māghātaghositadivaso.

Yāgumadhugoḷakādīkathāvaṇṇanā

282. Madhugoḷakanti sakkarādisaṃyuttapūvaṃ. Āyuraṃ detīti āyudānaṃ deti. Vaṇṇanti sarīravaṇṇam. Sukhanti kāyikacetāsikasukham. Balanti sarīrathāmaṃ. Paṭibhānanti yuttamuttapaṭibhānam. Vātaṃ anulometīti vātaṃ anulometvā harati. Vatthiṃ sodhetīti dhamaniyo suddham karoti. Āmāvasesaṃ pāceti sace āmāvasesakam hoti, tam pāceti. Anuppaveccatīti deti. Vātañca byapanetīti sambandhitabbam.

283. Nanu ca “paramparabhojanena kāretabbo”ti kasmā vuttaṃ.

Paramparabhojanañhi pañcannaṃ bhojanānaṃ aññatarena nimantitassa taṃ
ṭhapetvā aññaṃ pañcannaṃ bhojanānaṃ aññataraṃ bhuñjantassa hoti, ime ca
bhikkhū bhojjayāguṃ paribhuñjimsu, pañcasu bhojanesu aññataranti āha
“bhojjayāguyā hi pavāraṇā hoti”ti. Yasmā pañcannaṃ bhojanānaṃ aññataraṃ
paṭikkhipantassa vuttā pavāraṇā bhojjayāguṃ paṭikkhipantassapi hotiyeva, tasmā
bhojjayāgupi odanagatikāyevāti adhippāyo.

284. Sukhumojaṃ pakkhipimsūti “bhagavā paribhuñjissati”ti maññaṃānā
pakkhipimsu.

Pāṭaligāmaṃavattukathāvaṇṇanā

285. Pāṭaligāmoti evaṃnāmaṃko magadharatṭhe eko gāmo. Tassa kira gāmassa
māpanadivase gāmaṅgaṇatṭhāne dve tayo pāṭalaṅkurā pathavito ubbhijjivā
nikkhamimsu. Tena taṃ “pāṭaligāmo” tveva voharimsu. Tadavasariṃti taṃ
pāṭaligāmaṃ avasari anupāpuṇi. Pāṭaligāmikāti pāṭaligāmaṃvāsino. Upāsakāti te kira
bhagavato paṭhamadassanena keci saraṇesu ca sīlesu ca patiṭṭhitā. Tena vuttaṃ
“upāsakā”ti. Yena bhagavā tenupasaṅkamimsūti pāṭaligāme kira ajātasattuno
licchavirājūnaṅca manussā kālena kālaṃ gantvā gehasāṃmike gehato nīharitvā
māsampi aḍḍhamāsampi vasanti. Tena pāṭaligāmaṃvāsino manussā niccupaddutā
“etesañceva āgatakāle vasanaṭṭhānaṃ bhavissati ekapasse issarānaṃ
bhaṇḍapaṭisāmanaṭṭhānaṃ, ekapasse vasanaṭṭhānaṃ, ekapasse āgantukānaṃ
addhikamanussānaṃ, ekapasse daliddānaṃ kapaṇamanussānaṃ, ekapasse
gilānānaṃ vasanaṭṭhānaṃ bhavissati”ti sabbesaṃ aññaṃaṇñaṃ aghaṭṭetvā
vasanappahonakaṃ nagaramajjhe mahatiṃ sālaṃ kāresuṃ, tassa nāmaṃ
āvasathāgāranti. Āgantvā vasanti ettha āgantukāti āvasatho, tadeva āgāraṃ
āvasathāgāraṃ.

Taṃ divasaṅca taṃ niṭṭhānaṃ agamāsi. Te tattha gantvā
iṭṭhakakammasudhākammacittakammādivasena supariniṭṭhitam susajjitam
devavimānasadisam dvārakoṭṭhakato paṭṭhāya oloketvā “idaṃ āvasathāgāraṃ
ativiya manoramaṃ sassirikaṃ, kena nu kho paṭhamaṃ paribhuttaṃ amhākaṃ
dīgharattaṃ hitāya sukhāya assā”ti cintesuṃ, tasmimyeva ca khaṇe “bhagavā taṃ
gāmaṃ anuppatto”ti assosuṃ, tena te uppannapītisomanassā “amhehi bhagavā
gantvāpi ānetabbo siyā, so sayameva amhākaṃ vasanaṭṭhānaṃ sampatto, ajja
mayaṃ bhagavantam idha vasāpetvā paṭhamaṃ paribhuñjāpessāma, tathā
bhikkhusaṅghaṃ, bhikkhusaṅghe āgate tepiṭakaṃ buddhavacanaṃ āgatameva
bhavissati, satthāraṃ maṅgalaṃ vadāpessāma, dhammaṃ kathāpessāma, iti tīhi
ratanehi paribhutte pacchā amhākaṃ paresaṅca paribhogo bhavissati, evaṃ no
dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati”ti sannitiṭṭhānaṃ katvā etadatthameva
bhagavantam upasaṅkamimsu. Tasmā evamāhaṃsu “adhivāsetu no, bhante,
bhagavā āvasathāgāra”nti. Tenupasaṅkamimsūti kiñcāpi taṃ divasameva
pariniṭṭhitattā devavimānaṃ viya susajjitam supaṭijaggitaṃ, buddhārahaṃ pana
katvā na paññattaṃ. Buddhā hi nāma araṇṇajjhāsayaṃ araṇṇārāmā, antogāme
vaseyyuṃ vā no vā, tasmā bhagavato ruciṃ jānitvāva paññāpessāmāti cintetvā te
bhagavantam upasaṅkamimsu, idāni bhagavato ruciṃ jānitvā tathā paññāpetukāmā
yenāvasathāgāraṃ tenupasaṅkamimsu. Sabbasanthariṃ āvasathāgāraṃ
santharivāti ettha santharaṇaṃ santhari, sabbo sakalo santhari etthāti
sabbasanthari. Atha vā santhatanti santhari, sabbaṃ santhari sabbasanthari, taṃ

sabbasanthariṃ. Bhāvanapumsakaniddesovāyaṃ, yathā sabbameva santhataṃ hoti, evaṃ santharivāti attho. Sabbapaṭhamam tāva “gomayaṃ nāma sabbamaṅgalesu vaṭṭatī”ti sudhāparikkammakatampi bhūmiṃ allagomayena opuñjāpetvā parisukkhabhāvaṃ ñatvā yathā akkantaṭṭhāne padaṃ paññāyati, evaṃ cātujjātiyagandhehi limpetvā upari nānāvaṇṇakaṭasārake santharivā tesam upari mahāpiṭṭhikakojave ādiṃ katvā hatthatharaṇādīhi nānāvaṇṇehi attharaṇehi santharitabbayuttakam sabbokāsam santharāpesuṃ. Tena vuttam “sabbasanthariṃ āvasathāgāram santharivā”ti.

Āsanānīti majjhaṭṭhāne tāva maṅgalatthambham nissāya mahāraham buddhāsanam paññāpetvā tattha yaṃ yaṃ mudukañca manoramañca paccattharaṇam, tam tam attharivā ubhatolohitakam manuññadassanam upadhānam upadahitvā upari suvaṇṇarajatatārakavicittavitānam bandhitvā gandhadāmapupphadāmapattādāmādīhi alaṅkaritvā samantā dvādasahatthe ṭhāne pupphajālam kāretvā tiṃsahatthamattam ṭhānam paṭasāṇiyā parikkhipāpetvā pacchimabhittiṃ nissāya bhikkhusaṅghassa pallaṅkapīṭhaapassayapīṭhamuṇḍapīṭhādīni paññāpāpetvā upari setapaccattharaṇehi paccattharāpetvā sālāya pācīnapassam attano nisajjāyoggaṃ kāresuṃ. Tam sandhāya vuttam “āsanāni paññāpetvā”ti.

Udakamaṇikanti mahākucchikam samekhalam udakacāṭiṃ. Evaṃ bhagavā bhikkhusaṅgho ca yathāruciya hatthapāde dhovissanti, mukham vikkhālessantīti tesu tesu ṭhānesu maṇivaṇṇassa udakassa pūretvā vāsathāya nānāpupphāni ceva udakavāsacunṇāni ca pakkipitvā kadaliapaṇṇehi pidahitvā patitṭhapesuṃ. Tena vuttam “udakamaṇikam patitṭhāpetvā”ti.

Telapadīpaṃ āropetvāti rajatasuvaṇṇādīmayadaṇḍāsu daṇḍadīpikāsu yonakarūpakādīnam hatthe ṭhapitasuvaṇṇarajatādīmayakapallikāsu ca telapadīpe jalayitvā. Yena bhagavā tenupasaṅkamimsūti ettha pana te pāṭaligāmikaupāsakā na kevalam āvasathāgārameva, atha kho sakalasmimpi gāme vīthiyo sajjāpetvā dhaje ussāpetvā gehadvāresu puṇṇaghaṭe ca kadaliādayo ca ṭhapāpetvā sakalagāmaṃ dīpamālāhi vipakīṇṇatārakam viya katvā “khīrapake dārake khīram pāyetha, daharakumāre lahuṃ lahuṃ bhojetvā sayāpetha, uccāsaddam mā karittha, ajja ekarattiṃ satthā antogāme vasissati, buddhā nāma appasaddakāmā hontī”ti bheriṃ carāpetvā sayam daṇḍadīpikā ādāya yena bhagavā tenupasaṅkamimsu.

Atha kho bhagavā nivāsetvā pattacīvaramādāya saddhiṃ bhikkhusaṅghena yena āvasathāgāram tenupasaṅkamīti “yassa dāni, bhante, bhagavā kālam maññatī”ti evaṃ kira tehi kāle ārocite bhagavā lākhārasena tintarattakoviḷārapupphavaṇṇam surattam dupaṭṭam kattariyā padumam kantento viya, saṃvidhāya timaṇḍalam paṭicchādentento nivāsetvā suvaṇṇapāmaṅgena padumakalāpaṃ parikkhipanto viya, vijjulatāsassirikam kāyabandhanam bandhitvā rattakambalena gajakumbham pariyanandhanto viya, ratanasatubbedhe suvaṇṇagghike pavāḷajalam khipamāno viya, mahati suvaṇṇacetiye rattakambalakañcukam paṭimuñcanto viya, gacchantam puṇṇacandam rattavalāhakena paṭicchādayamāno viya, kañcanagirimatthake supakkalākhārasam parisīncanto viya, cittakūṭapabbatamatthakam vijjulatājālena parikkhipanto viya ca sacakkavāḷasineruyugandharamahāpathaviṃ cāletvā gahitanigrodhapallavasamānavaṇṇam rattavarapaṃsukūlam pārūpitvā vanagahanato kesarasīho viya, udayapabbatakūṭato puṇṇacando viya, bālasūriyo viya ca attanā nisinnatarusaṇḍato nikkhami.

Athassa kāyato meghamukhato vijjukalāpā viya rasmiyo nikkhamitvā suvaṇṇarasadhārāparisekapiñjarapattapupphaphalasākhāvitape viya samantato rukkhe kariṃsu. Tāvadeva attano attano pattacīvaramādāya mahābhikkhusaṅgho bhagavantam parivāresi. Te ca nam parivāretvā t̥hitabhikkhū evarūpā ahesum appicchā santutthā pavivittā asaṃsaṭṭhā āradhaviṛiyā vattāro vacanakkhamā codakā pāpagarahino sīlasampannā samādhisampannā paññāsampannā vimuttisampannā vimuttiñāṇadassanasampannā. Tehi parivārito bhagavā rattakambalaparikkhitto viya suvaṇṇakkhandho, rattapadumasaṇḍamajjhagatā viya suvaṇṇanāvā, pavāḷavedikāparikkhitto viya suvaṇṇapāsādo virocittha. Mahākassapappamukhā pana mahātherā meghavaṇṇam paṃsukūlacīvaram pārūpitvā maṇivammavammitā viya mahānāgā parivārayiṃsu vītarāgā bhinnakilesā vijaṭṭajataṭṭa chinnabandhanā kule vā gaṇe vā alaggā.

Iti bhagavā sayam vītarāgo vītarāgehi, vītadoso vītadosehi, vītamoho vītamohēhi, nittan̄ho nittan̄hehi, nikkilesa nikkilesehi, sayam buddho anubuddhehi parivārito pattaparivāritam viya kesaram, kesaraparivāritā viya kaṇṇikā, aṭṭhanāgasahassaparivārito viya chaddanto nāgarājā, navutihaṃsasahassaparivārito viya dhatarattho haṃsarājā, senaṅgaparivārito viya cakkavattī, marugaṇaparivārito viya sakko devarājā, brahmagaṇaparivārito viya hāritamahābrahmā, tārāgaṇaparivuto viya puṇṇacando asameṇa buddhavesena aparimāṇena buddhaviḷāsena pāṭaligāmīnam maggam paṭipajji.

Athassa puratthimakāyato suvaṇṇavaṇṇā ghanabuddharasmiyo utthahitvā asītihattham t̥hānam aggahesum, pacchimakāyato dakkhiṇapassato vāmapassato suvaṇṇavaṇṇā ghanarasmiyo utthahitvā asītihattham t̥hānam aggahesum, uparikesantato paṭṭhāya sabbakesāvattehi moragīvaṇṇā ghanabuddharasmiyo utthahitvā gaganatale asītihattham t̥hānam aggahesum, heṭṭhāpādālehi pavāḷavaṇṇā rasmiyo utthahitvā ghanapathaviyam asītihattham t̥hānam aggahesum, dantato akkhīnam setaṭṭhānato, nakhānañca maṃsavanimuttaṭṭhānato odātā ghanabuddharasmiyo utthahitvā asītihattham t̥hānam aggahesum, rattapītavaṇṇānam sambhinnaṭṭhānato mañjitt̥havaṇṇā rasmiyo utthahitvā asītihattham t̥hānam aggahesum, sabbatthakameva pabhassarā rasmiyo utthahiṃsu. Evaṃ samantā asītihatthamattam t̥hānam chabbaṇṇā buddharasmiyo vijjotamānā vipphandamānā vidhāvamānā kañcanadaṇḍadīpikāhi niccharitvā ākāsam pakkhandamānā mahāpadīpajālā viya, cātuddīpikamahāmeghato nikkhantavijjulatā viya ca disodisam pakkhandiṃsu. Yāhi sabbadisābhāgā suvaṇṇacampakapupphehi vikiriyamānā viya, suvaṇṇaghaṭato nikkhantasuvaṇṇarasadhārāhi āsiñciyamānā viya, pasāritasuvaṇṇapaṭṭaparikkhittā viya, verambhavātasamuddhatakiṃsukakaṇikārakikirātapupphacuṇṇasamokiṇṇā viya cīnapiṭṭhacuṇṇasamparirañjitā viya ca virocīṃsu.

Bhagavatopi asītianubyañjanabyāmapabhāparikkhepasamujjalam dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitam sarīram abbhamaḥikādiupakkilesavimuttam samujjalatārakapabhāsitam viya gaganatalam, vikasitam viya padumavanam, sabbapāliphullo viya yojanasatiko pārīcchattako, paṭipāṭiyā t̥hapitānam dvattiṃsacandānam dvattiṃsasūriyam dvattiṃsacakkavattīnam dvattiṃsadevarājānam dvattiṃsamahābrahmānam siriya sirim abhibhavamānam viya virocittha, yathā tam dasahi pāramīhi dasahi

upapāramīhi dasahi paramatthapāramīhīti sammadeva paripūritāhi samatiṃsāya
pāramīhi alaṅkatam kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni dinnena dānena
rakkhiteṇa sīleṇa katena kalyāṇakammena ekasmiṃ attabhāve samosaritvā vipākaṃ
dātuṃ okāsaṃ alabhamānena sambādhappattena viya nibbattitaṃ nāvāsahassassa
bhaṇḍaṃ ekaṃ nāvaṃ āropanakālo viya, sakaṭasahassassa bhaṇḍaṃ ekaṃ sakaṭaṃ
āropanakālo viya, pañcavīsatiyā gaṅgānaṃ sambhijja mukhadvāre ekato
rāsībhūtakālo viya ca ahosi.

Imāya buddharasmiyā obhāsamānassapi bhagavato purato anekāni
daṇḍadīpikāsahassāni ukkhipiṃsu, tathā pacchato vāmapasse dakkhiṇapasse.
Jātisumanacampakavanamālikārattuppalanīluppalabakulasinduvārādipupphāni ceva
nīlapītādivaṇṇasugandhagandhacuṇṇāni ca cātuddīpikamahaāmeghavissatṭhā
salilavuṭṭhiyo viya vippakiriṃsu. Pañcaṅgikatūriyanigghosā ceva
buddhadhammasaṅghaguṇapaṭisaṃyuttā thutighosā ca sabbā disā pūrayamānā
mukharā viya akaṃsu. Devasupaṇṇanāgayakkhagandhabbamanussānaṃ akkhīni
amatapānaṃ viya labhiṃsu. Imasmiṃ pana ṭhāne ṭhatvā padasahasseehi
gamanavaṇṇaṃ vattuṃ vaṭṭati. Tatridaṃ mukhamattaṃ -

“Evaṃ sabbaṅgasampanno, kampayanto vasundharaṃ;
Aheṭṭhayanto pāṇāni, yāti lokavināyako.

“Dakkhiṇaṃ paṭhamaṃ pādaṃ, uddharanto narāsabho;
Gacchanto sirisampanno, sobhate dvipaduttamo.

“Gacchato buddhaseṭṭhassa, heṭṭhāpādatalaṃ mudu;
Samaṃ samphusate bhūmiṃ, rajasānupalimpati.

“Ninnaṃ ṭhānaṃ unnamati, gacchante lokanāyake;
Unnatañca samaṃ hoti, pathavī ca acetanā.

“Pāsāṇā sakkharā ceva, kathalā khāṇukaṇṭakā;
Sabbe maggā vivajjanti, gacchante lokanāyake.

“Nātidūre uddharati, nāccāsanne ca nikkhipaṃ;
Aghaṭṭayanto niyyāti, ubho jāṇū ca goppake.

“Nātisīghaṃ pakkamati, sampannacaraṇo muni;
Na cātisaṇikaṃ yāti, gacchamāno samāhito.

“Uddhaṃ adho tiriyañca, disañca vidisaṃ tathā;
Na pekkhamāno so yāti, yugamattañhi pekkhati.

“Nāgavikkantacāro so, gamane sobhate jino;
Cāru gacchati lokaggo, hāsayanto sadevake.

“Usabharājāva sobhanto, cātucārīva kesarī;
Tosayanto bahū satte, gāmaseṭṭhaṃ upāgamī”ti.

Vaṇṇakālo nāma kiresa. Evaṃvidhesu kālesu bhagavato sarīravaṇṇe vā guṇavaṇṇe
vā dhammakathikassa thāmoyeva pamāṇaṃ. Cuṇṇiyapadehi gāthābandhehi vā
yattakaṃ sakkoti, tattakaṃ vattabbaṃ, “dukkathita”nti vā “atitthena pakkhando”ti

Pāde pakkhāletvāti yadipi bhagavato pāde rajojallam na upalimpati, tesam pana upāsakānam kusalābhivuddhiṃ ākaṅkhanto paresam diṭṭhānugatiṃ āpajjanattham bhagavā pāde pakkhālesi. Apica upādinna-kasārīram nāma sītikātabbampi hotīti tadatthampi bhagavā nahānapādadhovanāni karotiyeva. Bhagavantamyeva purakkhatvāti bhagavantam purato katvā. Tattha bhagavā bhikkhūnañceva upāsakānañca majjhe nisinno gandhodakena nahāpetvā dukūlacumbaṭena vodakam katvā jātihiṅgulakena majjitvā rattakambalapalivethite pīṭhe ṭhapitā rattasuvannaḥḥanapaṭimā viya ativiya virocittha. Ayaṃ panettha porāṇānam vaṇṇabhaṇanamaggo -

“Tahiṃ nisinno naradammasārathi,
Devātidevo satapuññalakkhaṇo;
Buddhāsane majjhagato virocati,
Suaṇṇanekkhama viya paṇḍukambale.

“Mahāsālova samphullo, merurājāvalaṅkato;
Suvannathūpasāṅkāso, padumo kosako yathā.

Pāṭaligāmike upāsake āmantesīti yasmā tesu upāsakesu bahū janā sīle patiṭṭhitā,
tasmā paṭhamam tāva sīlavipattiyā ādīnavam pakāsetvā pacchā sīlasampadāya
ānisamsam dassetum “pañcime gahapatayo”tiādīnā dhammadeśanattam āmantesi.
Tattha dussiloti nissilo. Abhāvatto hettha du-saddo “duppañño”tiādīsū viya.
Sīlavipannoti vipannasīlo bhinnasamvaro. Ettha ca “dussīlo”ti padena puggalassa
sīlābhāvo vutto. So panassa sīlābhāvo duvidho asamādānena vā samādinna
bhedenā vāti. Tesu purimo na tathā sāvajjo, yathā dutiyo sāvajjataro.
Yathādhippetādīnavanimittam sīlābhāvam puggalādhittiḥhānāya desanāya dassetum
“sīlavipanno”ti vuttam, tena “dussīlo”ti padassa attam dasseti.
Pamādādhikaraṇanti pamādakāraṇā. Idañca suttam gahaṭṭhānam vasena āgataṃ,
pabbajitānampi pana labbhateva. Gahaṭṭho hi yena yena sippaṭṭhānena jīvikaṃ
kappeti yadi kasiyā yadi vaṇijjāya yadi gorakkhena. Pāṇātipātādivasena pamatto tam
tam yathākālam sampādetum na sakkoti, athassa kammam vinassati. Māghātakāle

pāṇātipātāṃ pana adinnādānādīni ca karonto daṇḍavasena mahatiṃ bhogajāniṃ nigacchati. Pabbajito dussīlo pamādakāraṇā sīlato buddhavacanato jhānato sattaariyadhanato ca jāniṃ nigacchati.

Pāpako kittisaddoti gahaṭṭhassa “asuko asukakule jāto dussīlo pāpadhammo pariccattaidhalokaparaloko salākabhattamattampi na detī”ti catuparisamajjhe pāpako kittisaddo abbhuggacchati. Pabbajitassa “asuko nāma satthusāsane pabbajitvā nāsakkhi sīlāni rakkhituṃ, na buddhavacanaṃ uggahetuṃ, vejjakammādīhi jīvati, chahi agāravehi samannāgato”ti evaṃ pāpako kittisaddo abbhuggacchati.

Avisāradoti gahaṭṭho tāva “avassaṃ bahūnaṃ sannipātaṭṭhāne koci mama kammaṃ jānissati, atha maṃ niggaṇhissanti”ti vā, “rājakulassa vā dassanti”ti sabhayo upasaṅkamati, maṅkubhūto pattakkhandho adhomukho nisīdati, visārado hutvā kathetuṃ na sakkoti. Pabbajitopi “bahū bhikkhū sannipatitā, avassaṃ koci mama kammaṃ jānissati, atha me uposathampi pavāraṇampi ṭhapetvā sāmaññato cāvetvā nikkadḍhissanti”ti sabhayo upasaṅkamati, visārado hutvā kathetuṃ na sakkoti. Ekacco pana dussīlopi samāno dappito viya vadati, sopi ajjhāsayena maṅku hotiyeva vipaṭṭisārībhāvato.

Sammūlho kālaṃ karotīti dussīlassa hi maraṇamañce nipannassa dussīyakammānaṃ samādāya vattitaṭṭhānāni āpāthamāgacchanti. So ummīletvā attano puttadārādiddassanavasena idhalokaṃ passati, nimīletvā gatinimittupaṭṭhānavasena paralokaṃ passati, tassa cattāro apāyā kammānurūpaṃ upaṭṭhahanti. Sattisatena pahariyamāno viya aggijālāya ālīṅgiyamāno viya ca hoti. So “vāretha vārethā”ti viravantova marati. Tena vuttaṃ “sammūlho kālaṃ karotī”ti.

Kāyassa bhedaṭi upādinnaakkhandhapariccāgā. Paraṃ maraṇāti tadanantaraṃ abhinibbattakkhandhaggahaṇe. Atha vā kāyassa bhedaṭi jīvitindriyassa upacchedā. Paraṃ maraṇāti cutito uddhaṃ. Apāyantiādi sabbaṃ nirayavevacanaṃ. Nirayo hi saggamokkhaheṭubhūtā puññaśaṅkhātā ayā apētattā, sukhānaṃ vā āyassa āgamanassa abhāvā apāyo. Dukkhaṃ gati paṭisaraṇanti duggati, dosabahulatāya vā duṭṭhena kammunā nibbattā gatīti duggati. Vivasā nipatanti ettha dukkaṭakārinoti vinipāto, vinassantā vā ettha nipatanti saṃbhijjamānaṅgapaccaṅgāti vinipāto. Natthi ettha assādasaññito ayoti nirayo.

Atha vā apāyaggahaṇena tiracchānayaṇiṃ dīpeti. Tiracchānayaṇi hi apāyo sugatito apētattā, na duggati mahesakkhānaṃ nāgarājādīnaṃ sambhavato. Duggatiggahaṇena pettivisayaṃ dīpeti. So hi apāyo ceva duggati ca sugatito apētattā dukkhaṃ ca gatibhūtattā, na tu vinipāto asurasadisāṃ avinipatitattā. Petamahiddhikānaṃ vimānānipi nibbattanti. Vinipātaggahaṇena asurakāyaṃ dīpeti. So hi yathāvuttenatthena apāyo ceva duggati ca sabbasampattisamussayehi vinipātattā vinipātoti ca vuccati. Nirayaggahaṇena pana avīciādikaṃ anekappakāraṃ nirayameva dīpeti. Upapajjatīti nibbattati.

Ānisaṃsakathā vuttavipariyāyena veditabbā. Ayaṃ pana viseso - sīlavāti samādānavasena sīlavā. Sīlasampannoti parisuddhaṃ paripuṇṇaṇca katvā sīlassa sampādanena sīlasampanno. Bhogakkhandhanti bhogarāsiṃ. Sugatiṃ saggāṃ lokanti ettha sugatiggahaṇena manussagatipi saṅgayhati, saggaggahaṇena devagati eva. Tattha sundarā gatīti sugati, rūpādīhi visayehi suṭṭhu aggoti saggo, so sabbopi lujjanapalujjanaṭṭhena lokoti.

Pāṭaligāṃhike upāsake bahudeva rattiṃ dhammiyā kathāyāti aññāyapi pāḷimuttāya dhammakathāya ceva āvasathānumodanakathāya ca. Tadā hi bhagavā yasmā ajātasattunā tattha pāṭaliputtanagaraṃ māpentena aññāsu gāmanigamarājadhānīsu ye sīlācārasampannā kuṭumbikā, te ānetvā dhanadhaññāni gharavatthukhettavatthādīni ceva parihārañca dāpetvā nivesiyanti, tasmā pāṭaligāṃhikā upāsakā ānisaṃsadassāvītāya visesato sīlagarukāti sabbaguṇānañca sīlassa adhiṭṭhānabhāvato tesam paṭhamam sīlānisaṃse pakāsetvā tato param ākāsaṅgaṃ otārento viya pathavojaṃ ākaḍḍhanto viya mahājambuṃ matthake gahetvā cārento viya yojanappamāṇam mahāmadhum cakkayantena pīletvā sumadhurarasaṃ pāyamāno viya ca pāṭaligāṃhikānam upāsakānam hitasukhāvahaṃ pakiṇṇakakatham kathentopi “āvāsadānam nāmetaṃ gahapatayo mahantaṃ puññaṃ, tumhākaṃ āvāso mayā paribhutto, bhikkhusaṅghena paribhutto, mayā ca bhikkhusaṅghena ca paribhutte dhammaratanenapi paribhutto yeva hoti, evaṃ tīhi ratanehi paribhutte aparimeyyova vipāko, apica āvāsadānasmiṃ dinne sabbadānam dinnameva hoti, bhūmatṭhakapaṇṇasālāya vā sākhaṃaṇḍapassa vā saṅgham uddissa katassa ānisaṃso paricchindituṃ na sakkā. Āvāsadānānubhāvena hi bhava nibbattamānassapi sampīḷitagabbhavāso nāma na hoti, dvādasahattho ovarako viyassa mātukucchi asambādhova hoti”ti evaṃ nānāyavicittam bahuṃ dhammakatham kathetvā -

“Sītam uṇham paṭihanti, tato vāḷamigāni ca;
Sarīsape ca makase, sisire cāpi vuṭṭhiyo.

“Tato vātātapo ghero, sañjāto paṭihaññati;
Leṇatthañca sukhatthañca, jhāyituñca vipassituṃ.

“Vihāradānam saṅghassa, aggam buddhena vaṇṇitaṃ;
Tasmā hi paṇḍito poso, sampassam atthamattano.

“Vihāre kāraye ramme, vāsayettha bahussute;
Tesaṃ annañca pānañca, vatthasenāsanāni ca.

“Dadeyya ujubhūtesu, vippasannena cetasā;
Te tassa dhammam desenti, sabbadukkhāpanūdanam;
Yaṃ so dhammam idhaññāya, parinibbāti anāsavo”ti. -

Evaṃ ayampi āvāsadāne ānisaṃso ayampi āvāsadāne ānisaṃsoti bahudeva rattiṃ atirekadiyaḍḍhayāmaṃ āvāsadānānisaṃsam kathesi. Tattha imā gāthāva saṅgham āruḷhā, pakiṇṇakadhammadesanā pana saṅgham na ārohati. Sandassetvātiādīni vuttatthāneva.

Abhikkantāti atikkantā dve yāmā gatā. Yassadāni tumhe kālam maññathāti yassa gamanassa tumhe kālam maññatha, gamanakālo tumhākaṃ, gacchathāti vuttaṃ hoti. Kasmā pana bhagavā te uyyojesīti? Anukampāya. Tiyaṃmarattiñhi nisīditvā vītināmentānam tesam sarīre ābādhō uppajjeyya, bhikkhusaṅghopi ca mahā, tassa sayananisajjānam okāsam laddhum vaṭṭati, iti ubhayānukampāya uyyojesi.

Suññāgāranti pāṭiyekkam suññāgāram nāma tattha natthi. Te kira gahapatayo tasseva āvasathāgārassa ekapasse paṭasāṇiṃ parikkhipāpetvā kappiyamañcam paññāpetvā tattha kappiyapaccattharaṇāni attharivā upari

suvaṇṇarajatatārakagandhamālādīdāmapaṭimaṇḍitaṃ vitānaṃ bandhitvā gandhatelapadīpaṃ āropayim̐su “appeva nāma satthā dhammāsanato vuṭṭhāya thokaṃ vissametukāmo idha nipajjeyya, evaṃ no idaṃ āvasathāgāraṃ bhagavatā catūhi iriyāpathehi paribhuttaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissatī”ti. Satthāpi tadeva sandhāya tattha saṅghāṭiṃ paññāpetvā sīhaseyyaṃ kappesi. Taṃ sandhāya vuttaṃ “suññāgāraṃ pāvisī”ti. Tattha pādadhovanaṭṭhānato paṭṭhāya yāva dhammāsanā agamāsi, ettake ṭhāne gamanaṃ nipphannaṃ. Dhammāsaṇaṃ patvā thokaṃ aṭṭhāsi, idaṃ tattha ṭhānaṃ. Dve yāme dhammāsane nisīdi, ettake ṭhāne nisajjā nipphannā. Upāsake uyyojetvā dhammāsanato oruyha yathāvutte ṭhāne sīhaseyyaṃ kappesi. Etaṃ ṭhānaṃ bhagavatā catūhi iriyāpathehi paribhuttaṃ ahoṣīti.

Pāṭaligāmaṃ vatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Sunidhavassakāravatthukathāvaṇṇanā

286. Sunidhavassakārāti sunidho ca vassakāro ca dve brāhmaṇā. Magadhamahāmattāti magadharañño mahāamaccā, magadharaṭṭhe vā mahāmattā, mahatiyā issariyamattāya samannāgatāti magadhamahāmattā. Pāṭaligāme nagaraṃ māpentīti pāṭaligāmantasaṅkhāte bhūmippadese nagaraṃ māpentī, pubbe “pāṭaligāmo”ti laddhanāmaṃ ṭhānaṃ idāni nagaraṃ katvā māpentīti attho. Vajjīnaṃ paṭibāhāyāti licchavirājūnaṃ āyamukhapacchindanatthaṃ. Vatthūnīti gharavatthūni gharapatiṭṭhāpanaṭṭhānāni. Cittāni namanti nivesanāni māpetunti rañño rājamahāmattānañca nivesanāni māpetuṃ vatthuvijjāpāṭhakānaṃ cittāni namanti. Te kira attano sippānubhāvena heṭṭhāpathaviyaṃ tiṃsahatthamatte ṭhāne “idha nāgānaṃ nivāsapariggaho, idha yakkhānaṃ, idha bhūtānaṃ nivāsapariggaho, idha pāsāṇo vā khāṇuko vā atthī”ti jānanti, te tadā sippaṃ jappitvā tādisaṃ sārambhaṭṭhānaṃ pariharitvā anārambhe ṭhāne tāhi vatthupariggāhikāhi devatāhi saddhiṃ mantayamānā viya taṃtaṃgehāni māpentī.

Atha vā nesaṃ sarīre devatā adhimuccitvā tattha tattha nivesanāni māpetuṃ cittaṃ nāmentī. Tā catūsu koṇesu khāṇuke koṭṭetvā vatthumhi gahitamatte paṭivigacchantī. Saddhānaṃ kulānaṃ saddhā devatā tathā karonti, assaddhānaṃ kulānaṃ assaddhā devatā ca. Kiṃ kāraṇā? Saddhānañhi evaṃ hoti “idha manussā nivesanaṃ māpentā paṭhamāṃ bhikkhusaṅghaṃ nisīdāpetvā maṅgalaṃ vadāpessanti, atha mayaṃ sīlavantānaṃ dassanaṃ dhammakathaṃ pañhavissajjanaṃ anumodanañca sotuṃ labhissāma, manussādānaṃ datvā amhākaṃ pattiṃ dassanti”ti. Assaddhā devatāpi “attano icchānurūpaṃ tesāṃ paṭipattiṃ passituṃ kathañca sotuṃ labhissāma”ti tathā karonti.

Tāvatiṃsehīti yathā hi ekasmiṃ kule ekaṃ paṇḍitaṃ manussaṃ, ekasmiñca vihāre ekaṃ bahussutaṃ bhikkhuṃ upādāya “asukakule manussā paṇḍitā, asukavihāre bhikkhū bahussutā”ti saddo abbhuggacchati, evamevaṃ sakkaṃ devarājānaṃ vissakammañca devaputtaṃ upādāya “tāvatiṃsā paṇḍitā”ti saddo abbhuggato. Tenāha “tāvatiṃsehī”ti. Seyyathāpītiādinā devehi tāvatiṃsehi saddhiṃ mantetvā viya sunidhavassakārā nagaraṃ māpentīti dasseti.

Yāvatā ariyaṃ āyatananti yattakaṃ ariyamanussānaṃ osaraṇaṭṭhānaṃ nāma atthi. Yāvatā vaṇippathoti yattakaṃ vāṇijānaṃ āhaṭabhaṇḍassa rāsivaseneva kayavikkayaṭṭhānaṃ nāma, vāṇijānaṃ vasanaṭṭhānaṃ vā atthi. Idaṃ agganagaranti

tesaṃ ariyāyatanavaṇippathānaṃ idaṃ nagaraṃ aggaṃ bhavissati jeṭṭhakaṃ pāmokkhaṃ. Puṭabhedananti bhaṇḍapuṭabhedanaṭṭhānaṃ, bhaṇḍaganthikānaṃ mocanaṭṭhānanti vuttaṃ hoti. Sakalajambudīpe aladdhabhaṇḍampi hi idheva labhissati, aññattha vikkayaṃ agacchantampi idha vikkayaṃ gacchissati, tasmā idheva puṭaṃ bhindissatīti attho. Āyanti yāni catūsu dvāresu cattāri, sabhāyaṃ ekanti evaṃ divase divase pañcasatasahassāni tattha utṭhahissanti, tānissa bhāvīni āyāni dasseti. Aggito vātiādīsu ca-kārattho vā-saddo, agginā ca udakena ca mithubhedena ca nassissatīti attho. Tassa hi eko koṭṭhāso agginā nassissati, nibbāpetumpi naṃ na sakkhissati, ekaṃ koṭṭhāsaṃ gaṅgā gahetvā gamissati, eko iminā akathitaṃ amussa, amunā akathitaṃ imassa vadantānaṃ pisuṇavācānaṃ vasena bhinnānaṃ manussānaṃ aññamaññabhedena vinassissati.

Evaṃ vatvā bhagavā paccūsakāle gaṅgātīraṃ gantvā katamukhadhovano bhikkhācārakālaṃ āgamayamāno nisīdi. Sunidhavassakārāpi “amhākaṃ rājā samaṇassa gotamassa upaṭṭhāko, so amhe upagate pucchissati ‘satthā kira pāṭaligāmaṃ agamāsi, kiṃ tassa santikaṃ upasaṅkamittha, na upasaṅkamitthā’ti, ‘upasaṅkamimhā’ti ca vutte ‘nimantayittha, na nimantayitthā’ti pucchissati, ‘na nimantayimhā’ti ca vutte amhākaṃ dosaṃ āropetvā niggaṇhissati, idaṃcāpi mayaṃ akataṭṭhāne nagaraṃ māpema, samaṇassa kho pana gotamassa gatagataṭṭhāne kāḷakaṇṇisattā paṭikkamanti, taṃ mayaṃ nagaramaṅgalaṃ vācāpessāmā’ti cintetvā satthāraṃ upasaṅkamitvā nimantayimṃsu. Tena vuttaṃ “atha kho sunidhavassakārā”tiādi. Pubbaṇhasamayanti pubbaṇhakāle. Nivāsetvāti gāmapavesananīhārena nivāsaṃ nivāsetvā kāyabandhanaṃ bandhitvā. Pattacīvaramādāyāti pattañca cīvarañca ādiyitvā kāyapaṭibaddhaṃ katvā, cīvaraṃ pārupitvā pattaṃ hatthena gahetvāti attho.

Sīlavantetthāti sīlavante ettha attano vasanaṭṭhāne. Saññateti kāyavācācittetehi saññate. Tāsaṃ dakkhiṇamādiseti saṅghassa dinne cattāro paccaye tāsaṃ gharadevatānaṃ ādiseyyapattiṃ dadeyya. Pūjitā pūjayantīti “ime manussā amhākaṃ ñātakāpi na honti, tathāpi no pattiṃ dentīti ārakkhaṃ susaṃvihitaṃ karoṭhā”ti suṭṭhu ārakkhaṃ karonti. Mānitā mānayanīti kālānukālaṃ balikammakaraṇena mānitā “ete manussā amhākaṃ ñātakāpi na honti, tathāpi catumāsachamāsantare no balikammaṃ karonti”ti mānenti uppannaparissayaṃ haranti. Tato nanti tato naṃ paṇḍitajātikaṃ manussaṃ. Orasanti ure ṭhapetvā saṃvaḍḍhitaṃ, yathā mātā orasaṃ puttaṃ anukampati, uppannaparissayaharaṇatthamevassa vāyamati, evaṃ anukampantīti attho. Bhadrāni passatīti sundarāni passati.

Anumoditvāti tehi tadā pasutapuññaṃ anumodanavasena tesaṃ dhammakathaṃ katvā. Sunidhavassakārāpi “yā tattha devatā āsum, tāsaṃ dakkhiṇamādiseti”ti bhagavato vacanaṃ sutvā devatānaṃ pattiṃ adamsu. Taṃ gotamadvāraṃ nāma ahoṣīti tassa nagarassa yena dvārena bhagavā nikkhami, taṃ gotamadvāraṃ nāma ahoṣi. Gaṅgāya pana uttaraṇatthaṃ anotiṇṇattā gotamatitthaṃ nāma nāhoṣi. Pūrāti puṇṇā. Samatittikāti tīrasamaṃ udakassa tittā bharitā. Kākaṇṇeyyāti tīre ṭhitakākehi pātuṃ sakkuṇṇeyyaudakā. Tīhipi padehi ubhatokūlasamaṃ paripuṇṇabhāvameva vadati. Uḷumpanti pāragamanatthāya lahuḷe dārudaṇḍe gahetvā kavāṭaphalake viya aññamaññasambandhe kātuṃ āṇiyo koṭṭetvā nāvāsaṅkhepena kataṃ. Kullanti veḷunaḷādike saṅgharitvā valliādīhi kalāpavasena bandhitvā kataṃ.

Etamatthaṃ viditvāti etaṃ mahājanassa gaṅgudakamattassapi kevalaṃ taritumaṃ asamattathaṃ, attano pana bhikkhusaṅghassa ca atigambhīravittathaṃ

saṃsāramahaṇṇavaṃ taritvā t̥hitabhāvañca sabbākārato veditvā tadatthaparidīpanaṃ imaṃ udānaṃ udānesi. Udānagāthāya attho pana aṭṭhakathāyaṃ dassitoyeva. Tattha udakaṭṭhānassetāṃ adhivacananti yathāvuttassa yassa kassaci udakaṭṭhānassa etaṃ aṇṇavanti adhivacanaṃ, na samuddassevāti adhippāyo. Saranti idha nadī adhippetā sarati sandatīti katvā. Gambhīraṃ vitthatanti agādhaṭṭhena gambhīraṃ, sakalalokattayabyāpitāya vitthataṃ. Visajjāti anāsajja appatvā eva pallalāni tesāṃ ataraṇato. Kullañhi jano bandhatīti kullaṃ bandhituṃ āyāsaṃ āpajjati. Vinā eva kullenāti īdisaṃ udakaṃ kullena īdisena vinā eva. Tiṇṇā medhāvino janāti ariyamaggañāṇasaṅkhātāya medhāya samannāgatattā medhāvino buddhā ca buddhasāvaka ca tiṇṇā paratīre patitṭhitā.

Sunidhavassakāravatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Koṭigāme saccakathāvaṇṇanā

287. Koṭigāmoti mahāpanādassa rañño pāsādakoṭiyaṃ katagāmo, patitassa pāsādassa thupikāya patitṭhitatṭhāne niviṭṭhagāmōti attho. Ariyasaccānanti ye paṭivijjhanti, tesāṃ ariyabhāvakarānaṃ saccānaṃ. Ananubodhāti abujjhanena ajānana. Appaṭivedhāti appaṭivijjhanena. Anubodho cettha pubbabhāgiyañāṇaṃ, paṭivedho maggañāṇena abhisamayo. Tattha yasmā anubodhapubbako paṭivedho anubodhena vinā na hoti, anubodhopi ekacco paṭivedhasambandho tadubhayābhāva hetukañca vaṭṭe saṃsaraṇaṃ, tasmā vuttaṃ “ananubodhā...pe... tumhākañcā”ti. Tattha sandhāvitanti paṭisandhiggahaṇavasena bhavato bhavantarupagamanena sandhāvitāṃ. Saṃsaritanti aparāparaṃ cavanupapajjanavasena saṃsaritāṃ. Mamañceva tumhākañcāti mayā ca tumhehi ca. Atha vā sandhāvitāṃ saṃsaritanti sandhāvanaṃ saṃsaraṇaṃ mamañceva tumhākañca ahoṣīti evamettha attho veditabbo.

Saṃsitanti saṃsaritāṃ. Bhavanetti samūhatāti dīgharajjuyā baddhasakuṇaṃ viya rajjuhattho puriso desantaraṃ, taṇhārajjuyā baddhasattasantaṇaṃ abhisāṅkhāro bhavantaraṃ neti etāyāti bhavanetti, sā bhavato bhavaṃ nayanasaṃmatthā taṇhārajju ariyamaggasatthena suṭṭhu hatā chinnā appavattikatāti bhavanetti samūhatā.

Ambapālīvatthukathāvaṇṇanā

288. Yānassa bhūmīti yattha sakkā hoti yānaṃ āruyha yānena gantuṃ, ayaṃ yānassa bhūmi nāma. Yānā paccorohitvāti vihārassa bahidvārakoṭṭhake yānato orohitvā.

Licchavīvatthukathāvaṇṇanā

289. Nīlāti idaṃ sabbasaṅgāhakavacanaṃ. Nīlavaṇṇatīdi tasseeva vibhāgadassanattamaṃ. Tattha na tesāṃ pakatīvaṇṇo nīlo, nīlavilepanavilittattā panetaṃ vuttaṃ. Nīlavatthāti paṭadukūlakoseyyādīnipi nesaṃ nīlāneva honti. Nīlālaṅkāraṇā nīlamaṇḍalaṅkārehi nīlapupphehi ca alaṅkatā. Te kira alaṅkāra suvaṇṇavicittāpi indanīlamaṇḍiobhāsehi ekanīlā viya khāyanti, rathāpi nesaṃ nīlamaṇḍikhacitā nīlavatthaparikkhattā nīladhajanīlavammikehi nīlābharaṇehi nīlaassehi yuttā, patodayaṭṭhiyopi nīlāyevāti iminā nayena sabbapadesu attho veditabbo. Paṭivaṭṭesīti pahari. Kissa je ambapālīti je-ti ālapanāṃ, bhoti ambapālī kiṃkāraṇāti vuttaṃ hoti. Sāhāraṇti ettha āhāraṇti imasmā rājapurisā balinti āhāro, tabbhuttajanapado. Tena sahitaṃ sāhāraṃ, sajanapadanti attho. Aṅgulīṃ phoṭesunti

aṅgulim cālesuṃ. Ambakāyāti mātugāmena. Upacāravacanañhetam, itthīsu yadidaṃ ambakā mātugāmo jananikāti. Olokethāti passatha. Apalokethāti apavattitvā oloketha, punappunaṃ passathāti attho. Upasaṃharathāti upanetha, imaṃ licchavīparisaṃ tumhākaṃ cittaṇa tāvatimsasadisam upasaṃharatha upanetha allīyāpetha. Yatheva tāvatimsā abhirūpā pāsādikā nīlādinānāvaṇṇā, evamime licchavīrājānopīti tāvatimsehi samake katvā passathāti attho.

Kasmā pana bhagavā anekasatehi suttehi cakkhādīnaṃ rūpādīsū nimittaggāhaṃ paṭisedhetvā idha mahantena ussāhena nimittaggāhe niyojetīti? Hitakāmatāya tesam bhikkhūnaṃ yathā āyasmato nandassa hitakāmatāya saggasampattidassanattam. Tatra kira ekacce bhikkhū osannavīriyā, te sampattiyā palobhento “appamādena samaṇadhammaṃ karontānaṃ evarūpā issariyasampatti sulabhā”ti samaṇadhamme ussāhajananttham āha. Atha vā nayidaṃ nimittaggāhe niyojanaṃ, kevalaṃ pana “dibbasampattisadisā etesaṃ rājūnaṃ issariyasampatti”ti anupubbikathāya sampattikathanaṃ viya daṭṭhabbaṃ. Aniccalakkhaṇavibhāvanatthañcāpi evamāha. Na cirasseva hi sabbepime ajātasattussa vasena vināsaṃ pāpuṇissanti, atha nesam rajjasirisampattiṃ disvā tthitabhikkhū “tathārūpāyapi nāma sirisampattiyā vināso paññāyissatī”ti aniccalakkhaṇaṃ bhāvetvā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇissantīti aniccalakkhaṇavibhāvanattham āha.

Adhivāsetūti ambapāliya nimantitabhāvaṃ nātvāpi kasmā nimantentīti? Asaddahanatāya ca vattasīsena ca. Sā hi dhuttā itthī animantetvāpi “nimantesi”nti vadeyyāti tesam ahoṣi. Dhammaṃ sutvā gamanakāle ca nimantetvā gamanaṃ nāma manussānaṃ vattameva.

Licchavīvatthukathāvaṇṇanā nīṭṭhitā.

Sīhasenāpativatthukathāvaṇṇanā

290. Abhiññātāti nātā paññātā pākaṭā. Santhāgāreti mahājanassa santhambhanāgāre vissamanatthāya kate agāre. Sā kira santhāgārasālā nagaramajjhe ahoṣi, catūsu dvāresu tthitānaṃ paññāyati, catūhi disāhi āgatamanussā paṭhamam tattha vissamitvā pacchā attano attano phāsukaṭṭhānaṃ gacchanti. Rājakulānaṃ rajjakiccasantharaṇattham kataṃ agārantipi vadantiyeva. Tattha hi nisīditvā licchavīrājāno rajjakiccaṃ santharanti karonti vicārenti. Sannisinnāti tesam nisīdanatthamyeva paññattesu mahārapaccattharaṇesu samussitasetacchattesu āsanesu sannisinnā. Anekapariyāyena buddhassa vaṇṇaṃ bhāsantīti rājakulakiccañceva lokatthakiriyañca vicāretvā anekehi kāraṇehi buddhassa vaṇṇaṃ bhāsanti. Paṇḍitā hi te rājāno saddhāsampannā sotāpannāpi sakadāgāminopi anāgāminopi ariyasāvaka, te sabbepi lokiyajaṭaṃ bhinditvā buddhādīnaṃ tiṇṇaṃ ratanānaṃ vaṇṇaṃ bhāsanti.

Tattha tividho buddhavaṇṇo nāma cariyavaṇṇo sarīravaṇṇo guṇavaṇṇoti. Tatthime rājāno cariyāya vaṇṇaṃ ārabhiṃsu - “dukkaraṃ vata kataṃ sammāsambuddhena kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni dasa pāramiyo dasa upapāramiyo dasa paramatthapāramiyoti samatimsa pāramiyo pūrentena nātattacariyaṃ lokatthacariyaṃ buddhatthacariyaṃ matthakaṃ pāpetvā pañca mahāpariccāge pariccajantenā”ti aḍḍhacchakkehi jātakasatehi buddhavaṇṇaṃ kathentā tusitabhavanaṃ pāpetvā tthapayimsu. Dhammassa vaṇṇaṃ bhāsantā panete “bhagavatā dhammo desito, nikāyato pañca nikāyā honti, piṭakato tiṇi piṭakāni,

aṅgato nava aṅgāni, khandhato caturāsītiddhammakkhandaṁ saṁhassa vaṇṇaṁ bhāsantā “satthu dhammadesanaṁ sutvā paṭiladdhasaddhā kulaputtā bhogakkhandhañceva ñātiparivaṭṭaṇca pahāya setacchattauparajjasenāpatiseṭṭhibhaṇḍāgārikatṭhānantarādīni agaṇayitvā nikkhamma satthu varasāsane pabbajanti, setacchattaṁ pahāya pabbajitānaṁ bhaddiyamahārājamahākappinapukkusātīdirāpabbajitānaṁ yeva buddhakāle asīti saṁhassaṇi ahesuṁ, anekakoṭṭidhanaṁ pahāya pabbajitānaṁ pana yasakulaputtasoneṭṭhiputtaraṭṭhapālaputtādīnaṁ paricchedo natthi, evarūpā ca evarūpā ca kulaputtā satthu sāsane pabbajanti”ti pabbajjāsāṅkhepavasena saṅghaguṇaṁ kathayaṁsu.

Sīho senāpatīti evaṁnāmakko senāya adhipati. Vesāliyañhi satta saṁhassaṇi satta satāni satta ca rājāno, te sabbepi sannipatitvā sabbesaṁ manaṁ gahetvā “raṭṭhaṁ vicāretuṁ samatthaṁ ekaṁ vicinathā”ti vicinantā sīharājakumāraṁ disvā “ayaṁ sakkhissatī”ti sannitṭhānaṁ katvā tassa rattamaṇivaṇṇakambalapariyonaddhaṁ senāpaticchattaṁ adamsu. Taṁ sandhāya vuttaṁ “sīho senāpatī”ti. Nigaṇṭhasāvakoṭi nigaṇṭhassa nāṭaputtassa paccayadāyako upaṭṭhāko. Jambudīpatalasmiñhi tayo janā nigaṇṭhānaṁ aggupaṭṭhākā - nālandāyaṁ upāli gahapati, kapilapure vappo sakko, vesāliyaṁ ayaṁ sīho senāpatīti. Nisinno hotīti sesarājūnampi parisāya antare āsanāni paññāpayiṁsu, sīhassa pana majjhe ṭhāneti tasmiṁ paññatte mahārahe rājāsane nisinno hoti. Nissamsayanti nibbīkicchaṁ addhā ekaṁsena. Na hete yassa vā tassa vā appesakkhassa evaṁ anekasatehi kāraṇehi vaṇṇaṁ bhāsanti.

Yena nigaṇṭho nāṭaputto tenupasaṅkamīti nigaṇṭho kira nāṭaputto “sacāyaṁ sīho kassacideva samaṇassa gotamassa vaṇṇaṁ kathentassa sutvā samaṇaṁ gotamaṁ dassanāya upasaṅkamissati, mayhaṁ parihāni bhavissatī”ti cintetvā paṭhamataraṁ yeva sīhaṁ senāpatiṁ etadavoca “senāpati imasmiṁ loke ‘ahaṁ buddho ahaṁ buddho’ti bahū vadanti, sace tvaṁ kañci dassanāya upasaṅkamitukāmo ahosi, maṁ puccheyyāsi, ahaṁ te yuttaṭṭhānaññeva pesessāmi, ayuttaṭṭhānato nivāressāmi”ti. So taṁ kathaṁ anussaritvā “sace maṁ pesessati, gamissāmi. No ce, na gamissāmi”ti cintetvā yena nigaṇṭho nāṭaputto tenupasaṅkami.

Athassa vacanaṁ sutvā nigaṇṭho mahāpabbatena viya balavasokena otthaṭo “yattha dānissāhaṁ gamaṇaṁ na icchāmi, tattheva gantukāmo jāto, hatohamasmī”ti anattamano hutvā “paṭibāhanupāyamassa karissāmi”ti cintetvā “kiṁ pana tva”ntiādimāha. Evaṁ vadanto carantaṁ goṇaṁ tuṇḍe paharanto viya jalamānaṁ padīpaṁ nibbāpento viya bhattabharitaṁ pattaṁ nikujjanto viya ca sīhassa uppannaṁ pītiṁ vināsesi. Gamikābhisaṅkhāroti hatthiyānādīnaṁ yojāpanagandhamālādiggahaṇavasena pavatto payogo. So paṭippassambhīti so vūpasanto.

Dutiyampi khoti dutiyavārampi. Imasmiñca vāre buddhassa vaṇṇaṁ bhāsantā tusitabhavanato paṭṭhāya yāva mahābodhipallaṅkā dasabalassa heṭṭhā pādātalehi upari kesaggehi paricchinditvā dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇaasīti anubyañjanabyāmapabbhāvasena sarīravaṇṇaṁ kathayaṁsu. Dhammassa vaṇṇaṁ bhāsantā “ekapadehi ekabyañjanepi avakkhalitaṁ nāma natthi”ti sukathitavaseneva dhammaguṇaṁ kathayaṁsu. Saṅghassa vaṇṇaṁ bhāsantā “evarūpaṁ yasaṁsivibhavaṁ pahāya satthu sāsane pabbajitā na

kosajjapakatikā honti, terasasu pana dhutaguṇesu paripūrakārino hutvā sattasu anupassanāsu kammaṃ karonti, aṭṭhatimsa ārammaṇavibhattiyo vaḷaṇṇenti”ti paṭipadāvasena saṅghaguṇe kathayiṃsu.

Tatīyavāre pana buddhassa vaṇṇaṃ bhāsamānā “itipi so bhagavā”ti suttantapariyāyeneva buddhaguṇe kathayiṃsu, “svākkhāto bhagavatā dhammo”tiādinā suttantapariyāyeneva dhammaguṇe, “suppaṭipanno bhagavato sāvakaśaṅgho”tiādinā suttantapariyāyeneva saṅghaguṇe ca kathayiṃsu. Tato sīho cintesi “imesaṃ licchavīrājakulānaṃ tatīyadivasato paṭṭhāya buddhadhammasaṅghaguṇe kathentānaṃ mukhaṃ nappahoti, addhā anomaguṇasamannāgato so bhagavā, imaṃ dāni uppannaṃ pītiṃ avijahitvāva ahaṃ ajja sammāsambuddhaṃ passissāmī”ti. Athassa “kiñhi me karissanti nigaṇṭhā”ti vitakko udapādi. Tattha kiñhi me karissantīti kiṃ nāma mayhaṃ nigaṇṭhā karissanti. Apalokitā vā anapalokitā vāti āpucchitā vā anāpucchitā vā. Na hi me te āpucchitā yānavāhanasampattiissariyayasavisesaṃ dassanti, nāpi anāpucchitā māressanti, aphalaṃ etesaṃ āpucchānanti adhippāyo.

Divā divassāti divassa divā majjhanhike atikkantamatte. Vesāliyā niyyāsīti yathā hi gimhakāle deve vuṭṭhe udakaṃ sandamānaṃ nadiṃ otarivā thokameva gantvā tiṭṭhati nappavattati, evaṃ sīhassa paṭhamadivase “dasabalaṃ passissāmī”ti uppannāya pītiyā nigaṇṭhena paṭibāhitakālo, yathā dutiyadivase deve vuṭṭhe udakaṃ sandamānaṃ nadiṃ otarivā thokaṃ gantvā vālikāpuñjaṃ paharivā appavattaṃ hoti, evaṃ sīhassa dutiyadivase “dasabalaṃ passissāmī”ti uppannāya pītiyā nigaṇṭhena paṭibāhitakālo, yathā tatīyadivase deve vuṭṭhe udakaṃ sandamānaṃ nadiṃ otarivā purāṇapaṇṇasukkhadaṇḍakanaḷakacavarādīni parikaḍḍhantaṃ vālikāpuñjaṃ bhinditvā samuddaninnaṃ eva hoti, evaṃ sīho tatīyadivase tiṇṇaṃ vatthūnaṃ guṇakathaṃ sutvā uppanne pītipāmojje “aphalā nigaṇṭhā, nipphalā nigaṇṭhā, kiṃ me ime karissanti, gamissāmahaṃ satthu santika”nti gamanaṃ abhinīharitvā vesāliyā niyyāsi. Niyyanto ca “cirassāhaṃ dasabalassa santikaṃ gantukāmo jāto, na kho pana me yuttaṃ aññātakavesena gantu”nti “ye keci dasabalassa santikaṃ gantukāmo, sabbe nikkhamantū”ti ghosanaṃ kāretvā pañca rathasatāni yojāpetvā uttamarathe ṭhito tehi ceva pañcahi rathasatehi mahatiyā ca parisāya parivuto gandhapupphacuṇṇavāsādīni gāhāpetvā niyyāsi.

Yena bhagavā tenupasaṅkamīti ārāmaṃ pavisanto dūratova asīti anubyañjanabyāmapabbhādvattiṃsamahāpurisalakkhaṇāni chabbaṇṇā ghanabuddharasmiyo disvā “evarūpaṃ nāma purisaṃ evaṃ āsanne vasantaṃ ettakaṃ kālāṃ nāddasaṃ, vañcito vatamhi, alābhā vata me”ti cintetvā mahānidhiṃ disvā daliddapuriso viya sañjātapītipāmojjo yena bhagavā tenupasaṅkamī. Dhammassa cānudhammaṃ byākarontīti bhotā gotamena vuttakāraṇassa anukāraṇaṃ kathenti. Kāraṇavacano hettha dhamma-saddo “hetumhi ñāṇaṃ dhammapaṭisambhidā”tiādīsu viya. Kāraṇanti cettha tathāpavattassa saddassa attho adhippeto tassa pavattihetubhāvato. Atthappayutto hi saddappayogo. Anukāraṇanti ca so evaṃ parehi tathā vuccamāno. Sahadhammiko vādānuvādoti parehi vuttakāraṇena sakāraṇo hutvā tumhākaṃ vādo vā tato paraṃ tassa anuvādo vā koci appamattakopi viññūhi garahitabbaṃ ṭhānaṃ kāraṇaṃ na āgacchati. Idaṃ vuttaṃ hoti - kiṃ sabbākārenapi tava vāde gārayhakāraṇaṃ natthīti. Anabbhakkhātukāmāti na abhūtena vattukāmā.

291-292. Atthi sīha pariyāyotiādīnaṃ attho verañjakaṇḍe āgatanayeneva veditabbo.

Paramena assāsenāti caturmaggaṭṭhapalasaṅkhātena uttamaassāsenā. Assāsāya dhammaṃ desetīti assāsanatthāya santhambhanatthāya dhammaṃ deseti. Iti bhagavā aṭṭhahaṅgehi sīhasenāpatissa dhammaṃ deseti.

293. Anuviccekāraṇti anuviditvā cintetvā tulayitvā kātābbaṃ karohīti vutta hoti. Sādhū hotīti sundaro hoti. Tumhādisasmiṃhi maṃ disvā maṃ saraṇaṃ gacchante nigaṇṭhaṃ disvā nigaṇṭhaṃ saraṇaṃ gacchante “kiṃ ayaṃ sīho diṭṭhadiṭṭhameva saraṇaṃ gacchatī”ti garahā uppajjati, tasmā anuviccekāro tumhādisānaṃ sādhuṃ dasseti. Paṭākāṃ parihareyyunti te kira evarūpaṃ sāvakaṃ labhitvā “asuko nāma rājā vā rājamahāmatto vā seṭṭhi vā amhākaṃ saraṇaṃ gato sāvako jāto”ti paṭākāṃ ukkhipitvā nagare ghosentā āhiṇḍanti. Kasmā? “Evaṃ no mahantabhāvo āvi bhavissatī”ti ca, sace panassa “kimahaṃ ete saraṇaṃ gato”ti vipphaṇṣāro uppajjeyya, tampi so “etesam me saraṇagatabhāvaṃ bahū jānanti, dukkaraṃ dāni paṭinivattitu”nti vinodetvā na paṭikkamissatīti ca. Tenāha “paṭākāṃ parihareyyu”nti. Opānabhūtaṃ paṭiyattaudapāno viya tṭhitaṃ. Kulanti tava nivesanaṃ. Dātābbaṃ maññeyyāsīti pubbepi dasapi vīsati paṭṭhipi jame āgate disvā natthīti avatvā desi, idāni maṃ saraṇaṃ gatakāraṇamatteneva mā imesaṃ deyyadhammaṃ upacchindittha, sampattānaṃhi dātābbamevāti ovadati. Sutaṃ me taṃ bhanteti kuto sutaṃ? Nigaṇṭhānaṃ santikā. Te kira kulaghaṇesu evaṃ pakāseṇti “mayaṃ yassa kassaci sampattassa dātābbanti vadāma, samaṇo pana gotamo ‘mayhameva dānaṃ dātābbaṃ...pe... na aññesaṃ sāvakaṇaṃ dinnāṃ mahapphala’nti evaṃ vadatī”ti. Taṃ sandhāya ayaṃ “sutaṃ me ta”ntiādimāha.

294. Pavattamaṃsanti pakatiyā pavattaṃ kappiyamaṃsaṃ, mūlaṃ gahetvā antarāpaṇe pariyesāhīti adhippāyo. Sambahulā nigaṇṭhāti pañcasatamattā nigaṇṭhā. Thūlaṃ pasunti thūlaṃ mahāsarīraṃ gokaṇṇamahimsasūkarasaṅkhātaṃ pasuṃ. Uddissakatanti attānaṃ uddisitvā kataṃ, māritanti attho. Paṭiccekammanti ettha kamma-saddo kamma-sādhano atitakālikoti āha “attānaṃ paṭicca kata”nti. Nimittakammassetam adhivacanaṃ “paṭicca kammaṃ phusatī”tiādisu viya. Nimittakammassāti nimittabhāvena laddhabbakammassa, na karaṇakārāpanavasena. Paṭiccekammaṃ ettha atthīti maṃsaṃ paṭiccekammaṃ yathā “buddhaṃ etassa atthīti buddho”ti. Atha vā paṭicca kammaṃ phusatīti pāṭhaseso daṭṭhabbo, svāyaṃ etaṃ maṃsaṃ paṭicca taṃ pāṇavadhakakammaṃ phusatīti attho. Tañhi akusalaṃ upaḍḍhaṃ dāyakaṃ, upaḍḍhaṃ paṭiggāhakaṃ hotīti nesaṃ laddhi. Upakaṇṇaketi kaṇṇamūle. Alanti paṭikkhepavacanaṃ, hotu kiṃ imināti attho. Na ca pana teti ete āyasmantā dīgharattaṃ avaṇṇakāmaṃ hutvā avaṇṇaṃ bhāsantāpi abbhācikkhantā na jiridanti, abbhakkhānassa antaṃ na gacchantīti attho. Atha vā lajjanatthe idaṃ jiridantīti padaṃ daṭṭhabbaṃ, na lajjantīti attho.

Sīhasenāpativatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Kappiyabhūmianujānanakathāvaṇṇanā

295. Abhilāpamattanti desanāmatam. Āmisakhādanatthāyāti tattha tattha chaḍḍitassa āmisassa khādanatthāya. Anuppageyevāti pātoyeva. Oravasaddanti mahāsaddaṃ. Taṃ pana avatvāpīti andhakaṭṭhakathāyaṃvuttanayena avatvāpī. Pi-saddena tathā vacanampi anujānāti. Aṭṭhakathāsu vuttanayenāti sesa-aṭṭhakathāsu vuttanayena. “Kappiyakuṭiṃ karomā”ti vā, ‘kappiyakuṭi’ti vā vutte sādharmaṇalakkhaṇa”nti sabba-aṭṭhakathāsu vuttaussāvanantikākuṭikaraṇalakkhaṇaṃ. Cayanti adhiṭṭhānaṃ. Yato paṭṭhāyāti yato iṭṭhakato silato mattikāpiṇḍato vā

paṭṭhāya. Paṭhamiṭṭhakādīnaṃ heṭṭhā na vaṭṭantīti bhittiyā paṭhamiṭṭhakādīnaṃ heṭṭhā bhūmiyaṃ paṭiṭṭhāpiyamānā iṭṭhakādayo bhūmigatikattā “kappiyakuṭiṃ karomā”ti vatvā paṭiṭṭhāpetuṃ na vaṭṭanti. Yadi evaṃ bhūmiyaṃ nikhaṇitvā paṭiṭṭhāpiyamānā thambhā kasmā tathā vatvā paṭiṭṭhāpetuṃ vaṭṭantīti āha “thambhā pana...pe... vaṭṭanti”ti. Saṅghasantakamevāti vāsathāya kataṃ saṅghikasenāsaṇaṃ sandhāya vadati. Bhikkhusantakanti vāsathāya eva kataṃ bhikkhusa puggalikasenāsaṇaṃ. Mukhasannidhīti iminā antovutthadukkaṭameva dīpitaṃ.

Kappiyabhūmianujānanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Keṇiyajaṭilavatthukathāvaṇṇanā

300. Yena āpaṇaṃ tadavasariṭiādīsu āpaṇanti ekassa nigamassetam adhivacanaṃ. Tasmim kira nigame vīsati āpaṇamukhasahassāni vibhattāni ahesuṃ. Iti so āpaṇānaṃ ussannattā “āpaṇa”ntveva saṅkhaṃ gato. Tassa pana nigamassa avidūre nadīṭire ghanacchāyo ramaṇīyabhūmibhāgo mahāvanasaṇḍo, tasmim bhagavā viharati. Keṇiyoti tassa nāmaṃ. Jaṭiloti āharimajaṭādharo tāpaso. So kira brāhmaṇamahāsālo, dhanarakkhaṇatthāya pana tāpasapabbajjaṃ samādāya rañño paṇṇākāraṃ datvā bhūmibhāgaṃ gahetvā tattha assamaṃ kāretvā pañcahi sakaṭasatehi vaṇijjaṃ payojetvā kulasahassassa nissayo hutvā vasati. Assamepi cassa eko tālarukkho divase divase ekaṃ sovaṇṇamayam phalaṃ muñcatīti vadanti. So divā kāsāvāni dhāreti, jaṭā ca bandhati, rattiṃ kāmasampattiṃ anubhavati.

Pavattāroti pavattayitāro, pāvacanavasena vattāroti attho. Yesanti yesaṃ santakaṃ. Mantapadanti mantasaddhe bahikatvā raho bhāsitaḥpaṭṭhena mantā eva taṃtaṃatthapaṭipattihetutāya padanti mantapadaṃ, vedavacanaṃ. Gītanti aṭṭhakādīhi dasahi porāṇabrāhmaṇehi udāttānudāttādisarasampattivasena sajjhāyitaṃ. Pavuttanti pāvacanavasena aññesaṃ vuttaṃ, vācitantī attho. Samihitanti samupabyūḷhaṃ rāsikataṃ, iruvedayajuvedasāmavedādivasena tatthāpi paccekaṃ mantabrāhmaṇādivasena sajjhāyanavācākādivasena ca piṇḍaṃ katvā ṭhapitantī attho. Tadanugāyantīti etarahi brāhmaṇā taṃ tehi pubbe gītaṃ anugāyanti anusajjhāyanti. Tadanubhāsantīti taṃ anubhāsanti, idaṃ purimasseva vevacanaṃ. Bhāsitaṃanubhāsantīti tehi bhāsitaṃ sajjhāyitaṃ anusajjhāyanti. Vācitaṃanuvācentīti tehi aññesaṃ vācitaṃ anuvācentī. Seyyathidanti te katameti attho. Aṭṭhakotiādīni tesam nāmāni. Te kira dibbacakkhuparibhaṇḍena yathākammūpagañāṇena sattānaṃ kammassakatādiṃ pubbenivāsañāṇena atītakappe brāhmaṇānaṃ mantajjhenavidhiṃca oloketvā parūpaghātaṃ akatvā kassapasammāsambuddhassa bhagavato vaṭṭasannissitena vacanena saha saṃsanditvā mante ganthesuṃ. Aparāpare pana okkākarājakālādīsu uppannabrāhmaṇā pāṇātipātādīni pakkhipitvā tayo vede bhinditvā buddhavacanena saddhiṃ viruddhe akaṃsu. Rattibhojanaṃ ratti, tato uparatāti rattūparatā. Atikkante majjhanhike yāva sūriyatthaṅgamanā bhojanaṃ vikālabhojanaṃ nāma, tato viratattā viratā vikālabhojanā. Paṭiyādāpetvāti sappimadhusakkarādīhi ceva maricehi ca usaṅkhataṃ pānaṃ paṭiyādāpetvā.

“Mahā kho keṇiya bhikkhusaṅgho”ti kasmā bhagavā punappunaṃ paṭikkhipi? Titthiyānaṃ paṭikkhepapasannatāya. Titthiyā hi “aho vatāyaṃ appiccho, yo nimantiyamānopi na sādīyatī”ti upanimantiyamānassa paṭikkhepe pasīdantīti keci, akāraṇaṇcetam. Natthi buddhānaṃ paccayahetu evarūpaṃ kohaṇṇaṃ, ayaṃ pana

aḍḍhatelasāni bhikkhusatāni disvā ettakānaṃyeva bhikkhaṃ paṭiyādessati, sveva selo brāhmaṇo tihi purisasatehi saddhiṃ pabbajissati, ayuttaṃ kho pana navake aññato pesetvā imeheva saddhiṃ gantūṃ, ime vā aññato pesetvā navakehi saddhiṃ gantūṃ. Athāpi sabbeva gahetvā gamissāmi, bhikkhāhāro nappahossati. Tato bhikkhūsu piṇḍāya carantesu manussā ujjhāyissanti “cirassampi keṇiyo samaṇaṃ gotamaṃ nimantetvā yāpanamattaṃ dātuṃ nāsakkhī”ti, sayañca vipaṭṭisārī bhavissati. Paṭikkhepe pana kate “samaṇo gotamo punappunaṃ ‘tvañca brāhmaṇesu abhippasanno’ti brāhmaṇānaṃ nāmaṃ gaṇhātī”ti cintetvā brāhmaṇepi nimantetukāmo bhavissati, tato brāhmaṇe pāṭiyekkaṃ nimantessati, te tena nimantitā bhikkhū hutvā bhuñjissanti, evamassa saddhā anurakkhitā bhavissatīti punappunaṃ paṭikkhipi. Kiñcāpi kho bho gotamāti iminā idaṃ dīpeti “bho gotama, kiṃ jātāṃ, yadi ahaṃ brāhmaṇesu abhippasanno, adhivāsetu bhavaṃ gotamo, ahaṃ brāhmaṇānampi dātuṃ sakkomi tumhākampī”ti. Thapetvā dhaññaphalarasanti ettha taṇḍuladhovanodakampi dhaññarasoyevāti vadanti. Anujānāmi, bhikkhave, ucchurasanti ettha nikkasaṭo ucchuraso sattāhakālikoti veditabbaṃ.

Imāhi gāthāhīti imāhi keṇiyassa cittānukūlāhi gāthāhi. Tattha aggiparicariyaṃ vinā brāhmaṇānaṃ yaññābhāvato “aggihuttamukhā yaññā”ti vuttaṃ, aggihuttasetṭhā aggijuhanappadhānāti attho. Brāhmaṇā hi “aggimukhā devā”ti aggijuhanapubbakaṃ yaññaṃ vidahanti. Vede sajjhāyantehi paṭhamāṃ sajjhāyitabbato sāvittī “chandaso mukha”nti vuttā, sāvittī vedassa pubbaṅgamāti attho taṃpubbakattā vedasavanassa. Manussānaṃ setṭhabhāvato rājā “mukha”nti vutto. Ogāhantīnaṃ nadīnaṃ ādhārabhāvato gantabbaṭṭhānabhāvena paṭisaraṇato ca sāgaro “mukha”nti vutto. Candasaṃyogena “ajja kattikā, ajja rohiṇī”ti saññāyanato nakkhattāni abhibhavitvā ālokakaraṇato nakkhattehi ativisesasommabhāvato ca “nakkhattānaṃ mukhaṃ cando”ti vuttaṃ. “Dīpasikhā aggijālā asanivicakka”nti evamādīnaṃ tapantānaṃ vijjulatānaṃ aggattā ādicco “tapataṃ mukha”nti vutto. Dakkhiṇeyyānaṃ pana aggattā visesena tasmīṃ samaye buddhappamukhaṃ saṅghaṃ sandhāya “puññaṃ ākaṅkhamānānaṃ, saṅgho ve yajataṃ mukha”nti vuttaṃ. Tena saṅgho puññaṃ āyamukhaṃ aggadakkhiṇeyyabhāvenāti dasseti.

Keṇiyajaṭilavatthukathāvaṇṇanā nīṭṭhitā.

Rojamallavatthukathāvaṇṇanā

301. Rojavatthumhi vihāroti gandhakuṭiṃ sandhāya āhaṃsu. Ataramānoti aturanto, saṅikaṃ padappamaṇaṭṭhāne padaṃ nikkhipanto vattaṃ katvā susammaṭṭhaṃ muttādalasinduvārasantharasadisāṃ vālikaṃ avināsentoti attho. Ālindanti pamukhaṃ. Ukkāsivāti ukkāsitassaddaṃ katvā. Aggaḷanti kavāṭaṃ. Ākoṭehīti agganakkena īsakaṃ kuñcicachiddasamīpe koṭehīti vuttaṃ hoti. Dvāraṃ kira atīpari amanussā, atīhetṭhā tiracchānajatīkā koṭenti, tathā akoṭetvā majjhe chiddasamīpe manussā koṭenti, idaṃ dvārakoṭakavattanti dīpentā vadanti. Vivari bhagavā dvāranti na bhagavā uṭṭhāya dvāraṃ vivari, vivaratūti pana hatthaṃ pasāresi. Tato “bhagavā tumhehi anekāsu kappakoṭīsu dānaṃ dadamānehi na sahatthā dvāravivaraṇakammaṃ kata”nti sayameva dvāraṃ vivaṭaṃ. Taṃ pana yasmā bhagavato manena vivaṭaṃ, tasmā “vivari bhagavā dvāra”nti vuttaṃ.

Rojamallavatthukathāvaṇṇanā nīṭṭhitā.

Vuḍḍhapabbajitavatthukathāvaṇṇanā

303. Ātumāvatthumhi aññataro vuḍḍhapabbajitoti subhaddo nāma aññataro bhikkhu vuḍḍhakāle pabbajitattā “vuḍḍhapabbajito”ti vutto. Dve dārakāti sāmaṇerabhūmiyaṃ t̥hitā dve puttā. Nāliyāvāpakenāti nāliya ceva thavikāya ca. Saṃharimsūti yasmā manussā te dārake mañjubhāṇine paṭibhānavante disvā kāretukāmāpi akāretukāmāpi kārentiyeva, katakāle ca “kiṃ gaṇhissatha tātā”ti pucchanti. Te vadanti “na amhākaṃ aññena kenaci attho, pitā pana no bhagavato āgatakāle yāgudānaṃ kātukāmo”ti. Taṃ sutvā manussā aparigaṇetvāva yaṃ te sakkonti harituṃ, sabbaṃ denti. Yampi na sakkonti, manussehi pesenti. Tasmā te dārakā bahuṃ loṇampi telampi sappimpi taṇḍulampi khādanīyaṃ saṃharimsu.

Ātumāyaṃ viharatīti ātumaṃ nissāya viharati. Bhusāgāreti bhusamaye agārake. Tattha kira mahantaṃ palālapuññaṃ abbhantarato palālaṃ nikkaḍḍhitvā sālāsadisam pabbajitānaṃ vasanayoggaṭṭhānasadisam kataṃ, tadā bhagavā tattha vasi. Atha bhagavati ātumaṃ āgantvā bhusāgārakaṃ pavitṭhe subhaddo sāyanhasamayaṃ gāmadvāraṃ gantvā manusse āmantesi “upāsakā nāhaṃ tumhākaṃ santikā aññaṃ kiñci paccāsīsāmi, mayhaṃ dārahehi ānītatelādīniyeva saṅghassa pahonti, hatthakammamattaṃ me dethā”ti. Kiṃ, bhante, karomāti? “Idañcidañca gaṇhathā”ti sabbūpakaraṇāni gāhetvā vihāre uddhanāni kāretvā ekaṃ kālakaṃ kāsāvaṃ nivāsetvā tādīsameva pārupitvā “idaṃ karoṭha, idaṃ karoṭhā”ti sabbarattim vicārento satasahassaṃ vissajjetvā bhojjayāguñca madhugoḷakañca paṭiyādāpesi. Bhojjayāgu nāma paṭhamam bhuñjitvā pātabbayāgu, tattha sappimadhuphāṇitamacchamaṃsapupphaphalarasādi yaṃkiñci khādanīyaṃ nāma, sabbaṃ pavisati, kīḷitukāmānaṃ sīsamakḥhanayoggā hoti sugandhagandhā.

Atha bhagavā kālasseva sarīrapaṭijagganaṃ katvā bhikkhusaṅghaparivuto piṇḍāya carituṃ ātumaḡamanagarābhīmukho pāyāsī. Manussā tassa ārocesuṃ “bhagavā piṇḍāya gāmaṃ pavisati, tayā kassa yāgu paṭiyādītā”ti. So yathānivatthapāruteheva tehi kālākāsāvehi ekena hatthena dabbīñca kaṭacchuñca gāhetvā brahmā viya dakkhiṇajāṇumaṇḍalaṃ bhūmiyaṃ paṭiṭṭhāpetvā vanditvā “paṭiggaṇhātu me, bhante, bhagavā yāgu”nti āha. Tena vuttaṃ “atha kho so vuḍḍhapabbajito tassā rattiyā accayena bahutaraṃ yāguṃ paṭiyādāpetvā bhagavato upanāmesī”ti. Jānantāpi tathāgatā pucchantītiādi vuttanayameva. Kutāyanti kuto ayaṃ. Sesamettha uttānameva.

304. Dasabhāgaṃ datvāti dasamabhāgaṃ datvā. Tenevāha “dasa koṭṭhāse katvā eko koṭṭhāso bhūmisāmikānaṃ dātabbo”ti.

Vuḍḍhapabbajitavatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Catumahāpadesakathāvaṇṇanā

305. Parimaddantāti upaparikkhantā. Pattuṇṇadese sañjātavatthaṃ pattuṇṇaṃ. Koseyyavisesoti hi abhidhānakose vuttaṃ. Cīnadese somāradese ca sañjātavatthāni cīnasomārapaṭāni. Pattuṇṇādīni tīṇi koseyyassa anulomāni pāṇakehi katasuttamayattā. Iddhimayikaṃ ehibhikkhūnaṃ puññiddhiyā nibbattacīvaraṃ. Taṃ khomādīnaṃ aññataraṃ hotīti tesamyeva anulomaṃ. Devatāhi dinnacīvaraṃ devadattiyaṃ. Taṃ kapparukkhe nibbattaṃ jālīnīdevakaññāya anuruddhattherassa dinnavatthasadisam. Tampi khomādīnaññeva anulomaṃ hoti tesu aññatarabhāvato. Dve paṭā desanāmeneva vuttāti tesam sarūpadassanaparametaṃ, nāññaṃ nivattanaparaṃ pattuṇṇapaṭassapi desanāmeneva vuttattā. Tumbāti bhājanāni.

Phalatumboti lābuādi. Udakatumboti udakukkhīpanakakuṭako. Kilañjacchattanti
veḷuvilīvehi vāyitvā katachattaṃ. Sambhinnarasanti sammissitarasaṃ. Pānakaṃ
paṭiggahitaṃ hotīti ambapānādipānakaṃ paṭiggahitaṃ hoti, taṃ vikālepi kappati
asambhinnarasattā. Tena tadahupaṭiggahitena saddhinti tena sattāhakālikena
tadahupaṭiggahitena saddhiṃ. Sesamettha suviññeyyameva.

Catumahāpadesakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Bhesajjakkhandaḥakavaṇṇanā niṭṭhitā.

ABOUT THIS TRANSLATION

This translation is part of the PaliVerse Project - the first complete, unified English translation of the Pāli Canon together with its Commentaries (Aṭṭhakathā) and Subcommentaries (Tīkā), accompanied by interactive study tools. PaliVerse is an ongoing project. The AI translations are continuously improved through experts' revisions and feedback. This text is the latest translation as of the date of download.

PDF Creation Date: 14 September 2026

HOW TO CITE

PaliVerse (2026). Subcommentaries. 2. The Canon of Discipline - Subcommentaries. 03. Subcommentary on the Great Chapter. 6. The Section on Medicine Retrieved from paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · All Rights Reserved
Centre for Study and Practice of Theravāda Buddhism
Civic Non-Profit Company registered in Greece
This PDF may be freely distributed for study and practice.

PaliVerse.org